

Ceràmica popular de Lleó

Centre Lleó-Catalunya
Barcelona, abril de 1997

Concepción Casado Lobato
CSIC. Madrid

El propassat mes de febrer de 1997, el Centre Lleó-Catalunya de Barcelona va organitzar una mostra de ceràmica popular lleonesa basada en el treball que es desenvolupa a la població de Jiménez de Jamuz on és instal·lat l'Alfar-Museu (vegeu el meu llibre *Alfarería de Jiménez de Jamuz*, León: Diputación de León, 1995), un taller tradicional de producció ceràmica que, a hores d'ara, continua actiu i, a la vegada, fa del seu treball una eina de coneixement etnològic sobre les tècniques i els usos tradicionals de la ceràmica.

La significació de Jiménez de Jamuz, a prop de La Bañeza i d'Astorga (Lleó), ha estat considerable al llarg del temps ja que, per exemple, Antoni Gaudí es va adonar de la qualitat dels seus treballs vidriats i els emprà en alguns dels seus edificis, com és el cas del Palau Episcopal d'Astorga.

La importància històrica d'aquest centre productor té les seves arrels en l'edat mitjana, en la

qual ja es troben documents que posen de manifest la singularitat de les seves produccions; de fet, en el segle xx l'auge fou tan important que, durant els anys cinquanta, diàriament sortien dos vagons de tren carregats amb ceràmica d'aquesta població lleonesa, la qual era venuda per tot el nord i el centre de la península Ibèrica.

L'exposició va mostrar les diverses tipologies característiques de la ceràmica d'aquesta zona com la barrila lleonesa, el cantaro de boquina, les nateras, el chamorrillo o les boines. A més a més, també foren exposades algunes peces no estrictament dedicades als treballs de la llar o a emmagatzemar líquids o altres productes, com poden ser les dedicades al joc o les més típicament artístiques.

La mostra va voler fer conèixer als ciutadans de Barcelona i de Catalunya la riquesa ceràmica de l'Alfar-Museu de Jiménez de Jamuz i de la província de Lleó, i ser una invitació a tothom a visitar l'Alfar-Museu en els seus desplaçaments per aquella zona; a la vegada, l'exposició també va voler ser un motiu per a recuperar la memòria col·lectiva i, malgrat el desenvolupament del parament de taula de les llars modernes, recuperar també l'ús d'aquest tipus de producte en la nostra vida quotidiana.



Terrisser a l'Alfar-Museu de Jiménez de Jamuz (Lleó).

Aula oberta d'Amèrica llatina i Àfrica. Història i societat

Montserrat Ventura
Universitat Autònoma de Barcelona

Durant el segon quadrimestre de l'any acadèmic 1996-1997, en el marc de la Secció d'Estudis d'Amèrica Llatina i Àfrica del Centre d'Estudis Internacionals de la Universitat Autònoma de Barcelona, impulsada pel Departament d'Antropologia Social i Prehistòria, s'ha desenvolupat la Primera Edició de l'Aula Oberta d'Amèrica Llatina i Àfrica: Història i Societat. N'han estat coordinadors els professors Jordi Estévez i Verena Stolcke i l'organització ha anat a càrrec de Montserrat Ventura.

L'Aula ha pretès, en aquesta primera edició, oferir una visió de conjunt del procés històric i la situació contemporània d'Amèrica Llatina. La Secció d'Estudis d'Amèrica Llatina i Àfrica parteix d'una perspectiva explícitament interdisciplinària amb l'objecte de superar la fragmentació general del coneixement. Amb aquesta fi, hem convidat professorat d'àrees tan diverses com la prehistòria, l'arqueologia, la geologia, la història moderna i la contemporània, l'economia, l'art precolombí, la filologia i l'antropologia. Els ponents ens han parlat, de forma contextualitzada, de les seves respectives recerques en un gran ventall de països, que inclou l'Argentina, Bolívia, Brasil, Colòmbia, Cuba, l'Equador, Mèxic i Perú i, per la part africana, Guinea Equatorial.

En la sessió d'obertura hi van ser presents el cònsol de l'Argentina a Barcelona, la degana de la Facultat de Lletres, Helena Estalella, i la professora d'antropologia social Verena Stolcke, que presentà l'Aula en el marc de la nova secció d'Estudis d'Amèrica Llatina i Àfrica

del Centre d'Estudis Internacionals. El professor Jordi Estévez presentà el documental videogràfic inèdit "Humo en los ojos. Yámana de Tierra del Fuego: el fin de un pueblo", realitzat per l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB, i del qual és coautor juntament amb la doctora Assumpció Vila, del CSIC. El documental mostra l'evolució de la imatge d'aquest grup ètnic, paral·lela al seu procés d'extinció, en el marc d'una recerca arqueològica menada per l'equip dirigit pels autors en aquella regió de la Terra del Foc.

La segona conferència, impartida pel professor Aureli Álvarez, del Departament de Geologia de la UAB, sota el títol genèric de "Geoarqueologia sud-americana", s'encarregà de situar el públic en una de les disciplines auxiliars de l'arqueologia, tot demostrant-nos, molt didàcticament, com l'anàlisi de les matèries primeres i de les manipulades, d'elaboració d'eines, ceràmica, etc. i de les àrees font del seu proveïment, ens dona una considerable informació sobre les relacions d'intercanvi entre els diferents grups que han poblat en diferents moments una regió geogràfica concreta. Els exemples, provinents de la seva recerca en jaciments de la costa equatorial, oferiren una visió aplicada i didàctica a la seva explicació.

La tercera sessió anà a càrrec del professor d'arqueologia sud-americana Jorge Marcos, professor equatorià convidat a la UAB, que, amb un extens suport audiovisual, ens oferí una visió de conjunt sobre les xarxes d'intercanvi a través de la navegació precolombina i l'acumulació de capital mercantil en

l'àrea septentrional andina, especialment els objectes i els mitjans d'intercanvi com la conxa spondylus, que apareixen en àrees ben allunyades dels indrets d'origen, o de productes de consum bàsics com el blat de moro.

El quart dia, la investigadora colombiana Helena Pradilla ens mostrà com l'etnologia contemporània pot servir de suport per a l'estudi arqueològic, a partir de l'estudi etnoarqueològic de les dones productores de ceràmica a Boyacá, Colòmbia. La sessió fou complementada amb la projecció d'un documental inèdit sobre el procés de producció de la ceràmica per les dones de Boyacá.

La cinquena conferència fou dictada per Victòria Solanilla, professora del Departament d'Art de la UAB, la qual, també a través d'una acurada i extensa selecció de material audiovisual, ens oferí un interessant recorregut per l'art precolombí, especialment el de les grans civilitzacions de Mesoamèrica i els Andes.

L'investigador Alexandre Collo fou l'encarregat, a la sisena sessió, d'introduir-nos en el món de la primera època de la colònia a partir de l'anàlisi d'una de les primeres institucions que

aquesta implantà a l'Amèrica Llatina, com foren les Reduccions d'Indis. Centrat en el cas de les reduccions toledanes del Perú viregnal, els plànols ideals dels pobles d'indis així dissenyats li serviren per fer una profunda i enriquidora anàlisi de la societat colonial i de les relacions de poder que s'hi desenvoluparen, sobre la base del control de la producció i de la reproducció de la mà d'obra indígena.

La setena conferència, impartida per Neus Escandell, investigadora del Departament d'Economia i d'Història econòmica de la UAB, ens situà en el desenvolupament d'una de les bases de l'economia de les Amèriques, la producció de teixits a través del sistema d'obrajes, estès allà on el sector d'extracció minera no era productiu. Acompanyat sovint de l'explotació agrícola i complementant-lo, el sistema d'obrajes, molt abans que la revolució industrial no ho implantés a Europa, permetia la realització de tots els moments del procés productiu del teixit, des del filat fins al tenyit i l'acabat. Aquest sistema, nou —i que en cap cas no es pot considerar vinculat amb el sistema autòcton d'elaboració de teixits—, que permetia novament el control absolut de la mà d'obra indígena, tingué èxit fins al segle XVIII i desaparegué pràcticament amb la independència al Perú, país en el qual se centrà aquesta recerca.

Per arrodonir la comprensió del funcionament econòmic extractiu a les Amèriques, el professor Josep M. Delgado, de la facultat d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra, ens oferí el vuitè dia de curs la conferència: "El comerç colonial entre Catalunya i Amèrica al segle XVIII". A través d'aquesta sessió, el ponent ens demostrà la seva hipòtesi referent a la manca de vinculació real entre el desenvolupament de l'economia a Catalunya i la posterior Revolució Industrial, i el comerç amb Amèrica, regit per tractats bilaterals de difícil abolició, que feien poc



Mátan, «esperib» del Klóketen Salk'nam.
Fotografia: Martin Bausinger. Fuquinos.
Sevilla: Escuela de Estudios Hispanoamericanos, 1951.

productiu aquest sector, del qual en canvi sí que es beneficiaren països com Holanda o Anglaterra, on estava en mans privades. Els teixits que Catalunya importava d'Amèrica eren de baixa qualitat i ben aviat el mercat americà esdevingué reduït per als comerciants catalans, que treien més profit del comerç d'altres productes amb Europa. El mercat americà, en definitiva, afavorí només alguns sectors de la indústria tradicional.

A la novena sessió de l'Aula Oberta, el professor del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB, Ferran Gallego, analitzà el procés de constitució dels nacionalismes i dels populismes a Bolívia

al llarg del segle XX, prenent com a punt de referència el Moviment Nacional Revolucionari. Aquest moviment, eixit de determinada conjuntura sociopolítica, aconseguí pujar i mantenir-se en el poder gràcies al seu populisme de caire nacionalista, malgrat defensar diferents tendències ideològiques en diferents moments i ser suportat per diferents sectors socials.

Ja des de l'antropologia, la professora Verena Stolcke ens oferí la desena conferència del cicle, titulada "El discreto encanto de la familia en la producción del café: esclavitud en Cuba y mano de obra libre en Brasil, siglos XIX-XX". Fruit de la seva recerca de camp i d'arxius, la ponent analitzà especialment la

Yamana pintada en senyal de dol.
Fotografia: Martin Bausinger.
Fuquinos.

Sevilla: Escuela de Estudios Hispanoamericanos, 1951.



situació de les unitats productives de cafè al Brasil, basades en la contractació familiar com a nucli de la mà d'obra barata. Aquesta permetia reduir costos de producció, manteniment i reproducció gràcies a remetre aquestes despeses afegides a les xarxes de solidaritat i de poder interfamiliars, en les quals cal entendre també el que contemporàniament considerem sistemes de gènere. Així, malgrat que es tracta de la primera experiència al Brasil, substitutòria de l'esclavitud precedent, aquest sistema de contractació no permet considerar els treballadors i les treballadores com a individus formalment lliures, ja que són immersos en xarxes familiars de relacions.

La sessió següent anà a càrrec de dues ponents, professors de la divisió d'antropologia social de la UAB, que a partir de dos exemples diferents de la costa equatorial situaren la construcció d'identitats ètniques en aquella regió. Silvia Álvarez, se centrà en la població de la península de Santa Elena i mostrà com, a través del seu procés històric, i de la seva interpretació, havien construït la seva identitat contemporània. De la mateixa manera, Montserrat Ventura i Oller, a partir de la situació etnogràfica del grup ètnic Tsachila, analitzà com les xarxes de relació entre diferents grups ètnics contribuïen, no a una mal entesa aculturació, sinó a un enriquiment permanent de la seva cosmologia i com això contribuïa a la configuració de la seva identitat contemporània.

La penúltima sessió, a càrrec de la investigadora Giselle Dubois del Departament de Filologia Anglesa de la UAB, es titulà "Historias de ida y vuelta de la población catalana en las américas". A partir de l'anàlisi de les històries de vida d'emigrants catalans a l'Argentina i de les seves famílies dels llocs d'origen a Catalunya, així com d'alguns dels retornats, ens mostrà les diferents percepcions de la terra i del país d'acollida d'aques-

ta població catalana a les Amèriques.

La darrera sessió fou la pinzellada africana a un curs centrat pràcticament en l'Amèrica Llatina. Sempre vinculat a les relacions històriques que han constituït les societats contemporànies, Virginia Fons, investigadora d'antropologia social de la UAB, parlà de les "pautas migratòries del grup ètnic Ndowé de Guinea Equatorial a Catalunya". Basada en la seva recerca de camp tant a Catalunya com a Guinea equatorial, la seva contribució descrigué la situació de la població immigrant i els canvis d'organització familiar i de percepció respecte de la situació anterior al seu lloc d'origen. La conferència conclougué amb un debat animat, en què participaren també membres d'aquest col·lectiu guineà.

Al llarg de les sessions que han compost l'Aula Oberta, hem comptat tant amb un públic regular, que ha seguit fidelment tots els cursos, com amb un públic ocasional en funció dels interessos específics de cada jornada. En qualsevol cas, entre l'elevat nombre d'interessats podem destacar tant estudiants de diferents llicenciatures (antropologia, història, geografia, humanitats, art, ciències de la comunicació, ciències de l'educació, sociologia i ciències polítiques), com estudiants de doctorat, investigadors especialitzats i professors convidats, que han creat un clima de debat molt productiu a cadascuna de les sessions.

En aquest sentit, podem considerar que tingué molt d'èxit aquesta primera edició de l'Aula Oberta. Tot plegat, ens anima a treballar per a la propera edició, de la qual sereu puntualment informats.